MEZHEPÇİLİK SİYASETİNE DİRENMEK

Türkiye Sünni gruplara destek verirken de dar mezhepçi çerçeveden hareket etmeyen ve hedef ülkelerdeki parçalanma dinamiklerinden ziyade ulusal birliğe katkıda bulunacak bir çizgiyi sürdürmeye çalışmaktadır.

Şaban KARDAŞ

Ortadoğu'da süregelen çatışma sarmalı ve istikrarsızlık, yerel fay hatları ile bölgesel rekabetin örtüşmesiyle daha da derinleşti. Irak ve Suriye krizlerinde öne çıkan mezhep temelli ayrışmalar, bu ülkelerdeki çatışmada giderek temel belirleyici haline geliyor. Kimlik temelli siyaset zemin kazanırken, mezhebi aidiyet duygusu savaşan tarafların motivasyon ve mobilizasyonunu sağlayan önemli unsurlardan birisi. Öte yandan, gerilimli İran ve Suudi Arabistan ilişkileriyle özdeşleştirilen bölgesel nüfuz alanı mücadelesi de istikrarsızlığın diğer önemli bir sebebi olarak öne çıkıyor. Sünni-Şii kamplaşması olarak algılanan bu süreç sadece sıcak çatışmaların yaşandığı krizlere bölgesel ölçekte çözüm geliştirilmesini engellemekle kalmıyor, vekalet savaşlarını da besleyerek, bizzat süregiden çatışmaların sebebi ve sürdürücü gücü haline dönüşüyor.

Güney sınırlarındaki iki komşusu da sıcak çatışma ve iç savaşa sürüklenen Türkiye, bu yeni meydan okumayla başa çıkmak için önemli bir çaba harcıyor ve bu krizler dış politikasında büyük bir yer kaplıyor. Öncelikle, Irak ve Suriye'ye dönük politikalarında Türkiye'nin mezhepçi eğilimlerin parçası olmadan aktif bir angajmanı yürütebileceği bir yaklaşım geliştirmesi gerekiyor. Yine bölgesel düzeyde geçiş döneminin gereklerine cevap verecek biçimde ortak paydada buluştuğu diğer aktörlerle ittifaka girerken, mezhep temelli ittifakların dışında pozisyonunu sürdürmek Türkiye'nin önemli bir önceliği olacaktır.

Son yıllarda takip ettiği proaktif dış politika çizgisiyle uyumlu bir biçimde bölgesel dönüşüm sürecinin başından itibaren angajman siyaseti takip eden Türkiye, bu krizlerin güvenlik etkilerinden kendini korumak ve çatışma girdabının dışında kalmak için de önemli bir çaba harcıyor. Fakat mezhep kökenli siyasi tercihlerin ve çatışma dinamiklerinin öne çıkması ile Türkiye'nin Ortadoğu'da özen gösterdiği mezhep ayrışmalarının dışında kalma siyasetini sürdürmek zorlaşıyor.

Fay Hatlarının Derinleşmesi ve Sünni Marjinalleşmesi

Arap Baharı'nın başlangıcında bölgesel dönüşüme dair politikasını radikal dönüşümler yerine tedrici geçiş, dış müdahalenin olmaması ve etnik ve mezhebi ayrışmalara karşı durulması gibi ilkeler üzerine temellendiren Türkiye, Suriye krizinin patlak vermesi ile 'bölgede yeni bir Soğuk Savaş' uyarısını sıklıkla yaptı. Suriye'deki krizin bastırılamayarak Irak'ı da içine alacak şekilde yayılması, mezhep kimliklerini de askeri çatışma ve siyasi ayrışmaların merkezine oturttu. Irak'ın da IŞİD'in ilerleyişi yüzünden çok hızlı biçimde bu krizin bir parçası haline gelmesiyle, Şii-Sünni kutuplaşması ve diğer grup aidiyetleri üzerinden ayrışmalara olan uluslararası ilgi hızla arttı.

Suriye ve Irak'ta IŞİD ve diğer militan selefi örgütlerin kullandığı dil şüphe götürmez biçimde mezhebi içerikler taşıyor. Gerek bunun yarattığı karşı tepki gerekse bölgesel nüfuz arayışı ve Arap Baharı'nın devrimci dalgasını durdurma çabaları nedeniyle İran'ın Irak, Suriye, Lübnan ve en sonunda

Yemen'deki Şii unsurlara verdiği destek mezhep çatışmasını tetikleyen diğer önemli bir faktör olarak öne çıktı. Haziran 2014'de Irak düzenli ordusunun beklenmedik biçimde çözülüp Musul'un IŞİD'in eline geçmesiyle mezhep çatışması da yeni bir çizgiye ve evreye girdi. IŞİD'in Bağdat üzerine ilerleyişini durduran Büyük Ayetullah Sistani'nin fetvası ile harekete geçen silahlı direniş olurken, IŞİD'e karşı mücadelede ise ağırlığını Şiilerin oluşturduğu milis kuvvetler öne çıktı. Bu milis oluşumlarını hızlı biçimde örgütleyip silahlandırmadaki başarısı ve benzer şekilde Irak ordusuna ve Peşmerge kuvvetlerine de yaptığı askeri yardımlarla öne çıkan İran, sahada hızla zemin kazanmıştır.

Irak'ta aynı süreçte diğer grupların IŞİD'e karşı mücadelede kendilerinin merkezinde olduğu bir askeri yapılanmayı hayata geçirememesi ve Şii ve İran etkisinin artması, Sünni kitlelerin marjinalleşme ve parçalanma algısını derinleştirmiştir. Bu marjinalleşme duygusu IŞİD'in kontrolü altındaki yerleşim yerlerinin ve özellikle de Musul gibi büyük bir şehrin kurtarılmasına dönük hazırlıklarda kendini net biçimde göstermektedir. Sünni marjinalleşmesi benzer şekilde Suriye'de 4 yılı aşkındır devam eden çatışmada desteksiz bırakıldıkları algısını yaşayan Sünni kitleler veya Hizbullah'ın Lübnan siyasetini domine etmesinden rahatsız olan Lübnan'lı Sünniler arasında da devam etmektedir. Bu süreçte Türkiye'nin desteğine dönük sahadaki farklı grupların beklentileri yüksektir. Fakat Türkiye Sünni gruplara destek verirken de dar mezhepçi çerçeveden hareket etmeyen ve hedef ülkelerdeki parçalanma dinamiklerinden ziyade ulusal birliğe katkıda bulunacak bir çizgiyi sürdürmeye çalışmaktadır. Bu temkinli politika ise sahada hızla değişen ve çatışmanın yıkıcı dinamikleri altında ezilen Sünni kesimlerin beklentileriyle Türkiye'nin angajmanı arasında bir makası da kaçınılmaz kılmaktadır.

Bölgesel İttifaklar ve 'Sünni ekseni'

Bölgesel düzeyde ise İran'ın bu gelişmelerle Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen gibi Arap ülkelerinde etkisini arttırdığı algısı yeni ittifak dinamiklerini tetiklemiştir. İran'ın özellikle IŞİD'le askeri alanda mücadelede öne çıkması ve bu bağlamda ABD'yle ortak bir paydada buluşması ve aynı dönemde nükleer sorunun çözümüne dönük müzakerelerin ilerlemesi, genel bir ABD-İran uzlaşısına doğru gidildiği algısını güçlendirmiştir. Bu da, uzun yıllardır İran nüfuzunun artmasını yaşamsal bir tehdit olarak gören başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerini derin bir güvensizliğe itmektedir. Yeni Kral Selman bir yandan Suudi Arabistan dış politikasında yeni açılımlar arayışını sürdürürken öte yandan artan 'İran tehdidine' cevap vermeye çalışmaktadır.

Bölgedeki yeni ittifak arayışlarında Türkiye'nin konjonktür gereği Suudi Arabistan ile pozisyonunun örtüştüğü bir gerçek. Özellikle de bölgesel istikrarsızlığın derinleştiği bir ortamda dış politikada ihtiyacı olan esnekliği sürdürebilmesi için Suudi Arabistan'la mevcut gerilimli ilişkiyi sürdürmesi rasyonel görünmemektedir. Bu ve diğer sebeplerle yeni dönemde Riyad'la belli bir yakınlaşmaya gitse de, Ankara bu tercihini sıklıkla ileri sürüldüğü gibi İran'a karşı yeni bir 'Sünni ekseni' parantezine indirgemeden yürütmeye devam edecektir. Neticede Türkiye'nin geliştireceği ilişkiler kendi alanını genişletmeye ve seçeneklerini çoğaltmaya dönük olacak, Körfez ülkelerinin beklentileri doğrultusunda İran'ı dengeleme odaklı bir geniş kapsamlı ittifak oluşumu ortaya çıkmayacaktır.

> Bölgesel düzeyde geçiş döneminin gereklerine cevap verecek biçimde ortak paydada buluştuğu diğer aktörlerle ittifaka girerken, mezhep temelli ittifakların dışında pozisyonunu sürdürmek Türkiye'nin önemli bir önceliği olacaktır.

Türkiye, mezhep kökenli siyasetin bölge genelinde yaygınlaşmasının farkındadır. Aynı biçimde mezhep temelli siyasetin yıkıcı etkilerinin de farkındadır. Mezhep kimliği üzerinden kendisinin bölgedeki çatışma alanlarında doğal uzantıları olabilecek gruplar mevcut olsa da, bu grupların yardım beklentilerini araçsallaştırarak bölgede nüfuz alanını genişletme seçeneğinden uzak durmuştur ve bu da hali hazırda giderek derinleşen çatışma sarmalında önemli bir frenleyici etkiye sahiptir.

ORSAM Başkanı, Doç. Dr., TOBB-ETÜ